

Píše Vlasta Reittererová

(E*forum, 20. 07. 2023)

„Zakladatel národní hudby“, „národní skladatel“ a další epiteta postavila osobnost a dílo Bedřicha Smetany (1824–1884) v dějinách české hudby na nejvyšší hodnotící příčku. Piedestal, na nějž byl skladatel po své smrti symbolicky vnesen, se zdál nedostižný, nepřekonatelný. Smetanův význam se stal v historii české hudby zaklínadlem, jeho současníci a následovníci s ním byli poměřováni, jeho dílo představovalo vzor a závazek. Ve jménu úcty ke skladatelovu odkazu se však také vytvářely umělé příkopy, které se negativně projevíly nejen v přijetí díla Antonína Dvořáka, ale koneckonců i samotného Smetany. Už krátce po skladatelově smrti se sice volalo po soustředění a souborném vydání jeho děl, po edici korespondence, po zevrubné monografii – avšak všechny velké projekty zůstaly torzem. Manko se ostatně netýkalo pouze Smetany, na absenci souborných edic děl a vydávání pramenů k dějinám české hudby se v průběhu let upozorňovalo stále. Snahy zbavit přístup ke Smetanově osobnosti idealizací a tendenčních hledisek narážely na obavy z porušení povinné piety, svůj podíl měla i metodologie, obhajující princip vnímání osobnosti na základě díla, odděleně od soukromého života a dalších kontextů. Časové zdržení mělo ovšem také pozitivní efekt. Ediční praxe mezitím dospěla na úroveň, postulující jako základní aspekt věrnou reprodukci pramenů, doprovázenou odborným komentářem. Toto východisko se také stalo modelem pro opožděné vydávání smetanovských pramenů.

Velkému projektu kritického vydání Smetanovy korespondence (odeslané i přijaté) předcházely přípravné práce, publikované v dílčích studiích **Olgy Mojžíšové** a **Milana Pospíšila**: roku 2009 vyšel slovníček *S kým korespondoval Bedřich Smetana* (česky, anglicky, německy), titíž autoři vydali roku 2011 soupis přijatých a odeslaných dopisů *Bedřich Smetana a jeho korespondence* (česky, anglicky). Kritická edice Smetanovy korespondence zatím přinesla dva svazky (I. svazek, *Korespondence z let 1840–1862*, Praha 2016; II. svazek, *Korespondence z let 1863–1873*, Praha 2020), jejichž vydavatelem je Národní muzeum a Nadace pro dějiny kultury ve střední Evropě v Praze. Třetí svazek (korespondence do roku 1879) by měl vyjít v nejbližší době a poslední svazek, písemnosti posledních let Smetanova života, bude obsahovat z převážné části dosud pro veřejnost neznámé dokumenty a pro editory bude znamenat zvláště obtížný úkol.

K edici korespondence se nyní připojil první díl edice skladatelových deníků a zápisníků **Bedřich Smetana. Deníky I**, v totožném formátu s edicí korespondence a za uplatnění edičních pravidel, vytvořených podle týchž hledisek, v barevně odlišné vnější úpravě (publikace je dostupná v tištěné podobě i ve formátu pdf). Svazek

zahrnuje Smetanova studentská léta 1840–1847. V úvodu k vydání shrnují editoři Olga Mojžíšová a Tomáš Bernhardt problémy, které komplexnímu zpracování smetanovských listinných pramenů v minulosti bránily. Poskytují přehled jejich postupného zpřístupňování a uveřejňování různých výběrů v monografické literatuře, v leckdy chybně pochopené či účelově zkreslené podobě. Teprve od osmdesátých let minulého století bylo možno odstraňovat předsudky, které měly chránit obraz skladatelovy osobnosti, vytvořený tradicí. Ač se netajilo, že se Smetana spisovně češtině začal cílevědomě učit až po návratu z pobytu ve Švédsku, ochránci jeho odkazu se vyhýbali všemu, co by nimbus národního skladatele mohlo poškodit. S deníky a korespondencí se zacházelo výběrově, německy psané dokumenty se překládaly do češtiny, v česky psaných dokumentech se upravovala stylistika a gramatika, přičemž leckteré písemné doklady, a především ty z osudných let skladatelovy duševní choroby, měly zůstat pro veřejnost tabu. Dnes není sporu, že korespondence a deníkové zápisky představují – při vědomí subjektivnosti jejich výpovědí (a právě z tohoto důvodu) – nepostradatelné prameny pro poznání a pochopení kontextů, v nichž skladatel žil a tvořil.

V letech 1840–1843 studoval Smetana gymnázium v Plzni a jeho deník, psaný výlučně německy, představuje jediný autentický pramen, který toto období souvisle dokumentuje. Do edice je proto zařazena demograficky založená studie Tomáše Bernhardta o Plzni Smetanovy doby, o sociálním složení jejího obyvatelstva a o okruhu, s nímž se student a začínající skladatel a klavírista ve městě stýkal, či stýkat mohl. Zhodnocení Smetanova studentského deníku, od vnějšího popisu sedmi sešitů až po zevrubný rozbor jeho obsahové výpovědi, se věnovala Olga Mojžíšová. Zásadní je lingvistická kapitola Lenky Vodrážkové o němčině Smetanova deníku, která je také „pozoruhodnou sondou do jazykových poměrů v českých zemích ve čtyřicátých letech“ (s. 81). Detailní ediční zásady jsou společným dílem obou editorů. Všech šest úvodních kapitol je publikováno v češtině, angličtině a němčině. Následuje seznam zkratk (včetně zkratk v dobových textech), vlastní komentovaná edice, popis pramenů, bibliografie, seznam vyobrazení, rejstřík osob se základními životopisnými údaji, jejichž identifikace v mnoha případech znamenala samostatnou badatelskou práci, a také rejstřík Smetanových děl, která jsou v úvodních studiích, denících a komentářích zmiňována (oba rejstříky jsou česky a anglicky).

Mladý Smetana byl družné, společenské povahy, dobrý tanečník a svůj hudební talent uplatňoval při zábavách v různých rodinách jako vítaný klavírista. Nebyl dobrý student a několikrát přerušena gymnaziální studia dokončil teprve v Plzni, kde byl pod dozorem svého staršího bratrance Josefa Františka Smetany. O škole a studiu však Smetana píše v deníku střídavě či téměř vůbec, ve srovnání například s dojmy z výletů do okolí, a hlavně s (jen deníku svěřovanými) citovými výlevy vztahujícími se k dívkám, které byly předmětem jeho obdivu; nejintimnější zápisy psal šifrovaně. Z citových podnětů vznikaly také Smetanovy skladby z této doby, z nichž se sice některé nedochovaly, impuls k jejich vzniku je však ze záznamů zřejmý. V deníku bychom očekávali osvětlení vztahu studenta Smetany k téměř o generaci staršímu bratranci, profesoru Josefu Františku Smetanovi, výrazné osobnosti plzeňského života, avšak

nenalezneme je. I to je pro čtenáře svým způsobem sdělení; jak píše Olga Mojžíšová, z deníku není zřejmé „zda Bedřicha již tehdy skutečně mohly ovlivnit jeho [bratrancevy] pokrokové názory a vlastenecká orientace“ (s. 63). Za začátek vážného komponování označil sám Bedřich Smetana *Impromptu es moll* z listopadu 1841, vzápětí však sám sobě přiznává, že by měl dát na radu druhých a psát skladby přístupnější průměrným klavíristům. V jedné ze sporých zmínek o studiu na gymnáziu nalezneme větu, často v různých variantách citovanou jako Smetanovo životní předsevzetí, totiž že se jednou stane „v mechanice Lisztem, v kompozici Mozartem“ (s. 501). V kontextu tohoto zápisku, v němž Smetana zaznamenává neúspěch u měsíční zkoušky, na niž se nepřipravil, a káravá slova pedagoga, který se opovržlivě vyjádřil o „virtuosech, rojících se jeden za druhým“, je však v deníkové reakci cítit především ne úplně čisté svědomí, vzdor, a také sebeironie. Rozhodující zlom a počátek zrání osobnosti nastal se Smetanovým příchodem do Prahy, kde se jeho učitelem stal Josef Proksch. Na vstupu do Prokschovy školy měla zásluhu matka budoucí Smetanovy ženy Kateřiny Kolářové (s. 580). Tehdy se věčně zamilovaný autor tanečních skladeb začal – přes otcův nesouhlas – hudbě věnovat systematicky a nastoupil profesionální dráhu.

Vlastní edice *Deníku* zahrnuje strany 285–600, je editován zrcadlově v originální němčině a v českém překladu, s detailními komentáři. Edice svědčí o pečlivé redakční práci, poznámkový aparát je neobyčejně důkladný a podrobný. Dvojitý resp. trojitý jazyk edice zpřístupňuje prameny také zahraničním badatelům a všem zájemcům o Smetanovu osobu a dílo. Na překladech se podíleli Mark Andrew Newkirk (angličtina), Magdalena Havlová a Lenka Vodrážková (němčina). Za pozornost stojí obrazová příloha, která kromě rodinných portrétů a faksimile raných skladeb obsahuje také dobová vyobrazení míst v Plzni, spojených se Smetanovým pobytem. Pozornost zaslouží i obě předsádky – na přední předsádce historická mapa Plzně a okolí, na zadní je vyobrazena dobová mapa města s připojenou legendou. Lze si jen přát, aby další dva svazky, které mají obsahovat deníkové záznamy ze Smetanova období ve Švédsku (1856–1862) a dvacetiletí Smetanova života po návratu do vlasti (1862–1883), na sebe nenechaly dlouho čekat.

Olga Mojžíšová / Tomáš Bernhardt (eds.): *Bedřich Smetana. Deníky - Diaries I (1840-1847)*. Národní muzeum Praha, 2022, 736 s.

www.ipsl.cz